

K: Cettler Antal x 93:355 II. világháború
A magyar német viszonyról az 1938-
as évtől

^{Alm} KÁLLAY MIKLÓS
FÜGGETLEN POLITIKÁJA
ÉS A NÉMET MEGSZÁLLÁS OKAI*

A magyar–német viszonyt 1938 nyara óta szinte állandó lappangó feszültség jellemezte. A feszültség ugyan Hitler kormányra lépése óta fennállt, mivel a kollektív, totalitárius, újpogány nemzetiszocialista világnézet eleve ellentétes volt a konzervatív, keresztény világnézetten alapuló, de alkotmányos és parlamentáris Magyarország kormányformájával, de – amint a második világháború alatt létrejött angolszász–szovjet koalíció példája szemléltetően mutatja – a közös külpolitikai érdekek könnyen áthidalhatóvá teszik az egyes államok belpolitikai rendszere közötti különbségeket. Magyarországot, Lengyelországot és Németországot közös érdekek kötötték össze a Csehszlovákiával szemben fennálló revíziós politika folytatását illetően. E közös érdekek ellenére a magyar–német ellentét első jelei éppen akkor váltak láthatóvá, amikor Hitler 1938 nyarán napirendre tűzte a Csehszlovák Köztársasággal szemben fennálló területi igényei érvényesítését. A kormányzói pár, valamint Imrédy Béla kormányfő és Kánya Kálmán külügyminiszter 1938. augusztusi kielői és berlini látogatása során a német állam vezetőinek tudomásul kellett venniük, hogy a magyar kormány nem hajlandó katonai segítséget nyújtani Hitler Csehszlovákia ellen tervezett támadásához. Horthy, Kánya és az akkor még nem németbarát Imrédy a magyar honvédség felkészületlenségére hivatkoztak, valamint azon félel-

* Részlet a szerzőnek az 1941–1944 közötti magyar külpolitikáról írt könyvéből, amely 2000. április végén jelenik meg a Magvető Könyvkiadó kiadásában.

mükre, hogy a kisantant-egyezmény alapján Románia és Jugoszlávia hátba támadják Magyarországot, ha utóbbi háborúba keveredik cseh szövetségesükkel.¹ A németek azonban sejtették, hogy a magyar államférfiak nem vallották be a valódi okot, ami visszatartotta őket a Német Birodalom oldalán való elkötelezettségtől: meg voltak győződve arról, hogy Németország a háborút elveszti, és a magyar kormány semmilyen körülmények között nem akart háborúba sodródni olyan koalíció ellen, amelyiknek Anglia is tagja.² A csehszlovák krízis idején keletkezett feszültségre azért mutattam rá e helyen ilyen részletesen, mert az 1938 óta fennálló bizalmatlanság Magyarországgal szemben egészen 1944 márciusáig, sőt talán egészen Szálasi 1944. októberi „hatalomátvételeig” jellemezte Hitler és a nemzetiszocialista vezetők Magyarországgal szembeni magatartását.

Igaz, Németország Olaszországgal együtt döntőbíróként működött közre az 1938. novemberi és 1940. augusztusi bécsi döntéseknél, és a nyugati hatalmak sajtójában már a háború kitörése előtt szaporodtak azok a nézetek, amelyek szerint Magyarország hű szövetséges, sőt „csatlósa” a Harmadik Birodalomnak. Különösen uralkodóvá váltak ezek a vélemények 1941 áprilisa után, amikor Nagy-Britannia a Jugoszlávia ellen felvonuló német csapatok átengedése és a Délvidék visszaszerzése miatt megszakította Magyarországgal a diplomáciai kapcsolatokat, és még inkább 1941 júniusában, amikor a Bárdossy-kormány elhamarkodottan és téves premisszákból kiindulva bejelentette a hadiállapot beálltát a Szovjetunióval – s e lépés maga után vonta Anglia Magyarország elleni hadüzenetét –, majd 1941 decemberében az Egyesült Államokkal. A történelem ironiája, hogy az irányított német sajtóban sem szűntek meg a Magyarország, helyesebben a Magyarországon uralkodó rendszer elleni hol burkolt, hol nyílt támadások. Így például 1939 februárjában Imrédy Béla bukása és Teleki Pál kormányfővé történt kinevezése után

a német nemzetiszocialista újságok támadták az elavult „feudális” magyar társadalmi rendszert és a szerintük erős zsidó befolyást Magyarországon.³ Csáky István külügyminiszter 1939. januári Hitlernél tett bemutatkozó látogatása alkalmából Hitler élesen támadta az 1938 őszén, a csehszlovák krízis idején tanúsított „lanyha magyar magatartást”, kifogásolta továbbá, hogy Bethlen István a Pesti Naplóban írt 1939. évi újévi cikkében kritizálta az etnikai alapon nyugvó bécsi döntést, és lándzsát tört a Szentkorona történelmi jogaiért.⁴ Sztójay Döme berlini követ 1940. november 2-i, Csáky külügyminiszternek írt jelentésében azt írja, hogy Magyarországot német mértékadó körökben feudális, konzervatív és erősen zsidó befolyás alatt álló országnak tartják.⁵

E sajtóhangok és Sztójay útján Budapestre eljutott vélemények ellenére a németek egészen 1943 végéig lényegesen nem avatkoztak be Magyarország belpolitikai életébe. Teleki Pál, Bárdossy László és Kállay Miklós pedig állandóan félt ilyen beavatkozástól, főleg attól, hogy a németek a velük szimpatizáló magyar katonai vezetők segítségével a szélsőjobbaldalt juttatják hatalomra. A Harmadik Birodalom javára tett külpolitikai engedményeket – így a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozást vagy Bárdossy 1941. júniusi elhamarkodott hadba lépését – e félelem motiválta.⁶

A németek először akkor kísérelték meg a magyar politikai életbe való beavatkozást, amikor 1942 márciusában, a Kállay-kormány megalakulása után, Ribbentrop német külügyminiszter kifejezésre juttatta, hogy a német kormány nem szívesen látná Ullein-Reviczky Antal sajtófőnök külügyminiszterré történő kinevezését, viszont örömmel venné tudomásul, ha Bárdossy visszatérne a külügyminiszteri székbe.⁷ Bárdossy ennek ellenére nem lett többé külügyminiszter. A legkomolyabbnak látszó beavatkozási kísérleteknek a zsidókérdés radikális megoldása érdekében

tett német követelések látszottak, de a Kállay-kormány és maga Horthy is – amint erről már más helyen részletesen beszámoltam – ezeket a követeléseket 1942 végén és 1943 elején sikeresen elutasította. Ugyancsak elutasította Horthy az 1943 áprilisában Hitlerrel folytatott megbeszélés során a Kállay-kormány eltávolítására irányuló német kívánságot. E kellemetlen légkörben lefolyt tárgyalás után az a főnök helyzet állt elő, hogy Magyarországnak 1943 májusától 1943 decemberéig olyan miniszterelnöke volt, akivel a budapesti német követség Ribbentrop utasítására nem érintkezhetett.⁸ Kállay kormányzása idején Magyarország volt az egyetlen olyan, a tengelyhatalmakkal szövetséges állam, ahol német csapatok nem tartózkodtak. Ezen túlmenően: Finnországot kivéve Magyarország volt az egyetlen olyan „tengelyállam”, ahol megmaradt az alkotmányos, parlamentáris rendszer s ahol az 1919-ben betiltott illegális Kommunista Párt kivételével minden párt képviselve volt a parlamentben a nyilaskeresztesektől a szociáldemokratákig. A háború miatt elengedhetetlen korlátok között fennállt a sajtószabadság, az egyesületi és gyülekezési szabadság, és szabadon működhettek a szakszervezetek. A színházakban a legjobb angol és amerikai darabokat játszották, és a könyvesboltokban angol és amerikai írók fordításai sorakoztak egymás mellett. A tengelyhatalmak uralta Európában egyedülálló jelenség volt, hogy a zsidók minden diszkrimináció nélkül élvezhették a jó színházi előadásokat, a jó éttermeket és kávéházakat. Ezen túlmenően a Kállay-kormány menedékjogot nyújtott 70 ezer zsidónak, több mint százezer lengyel menekültnek, akik még a Teleki-kormány idején jöttek Magyarországra, s ezen kívül számos Magyarországra szökött francia hadifogoly, angol és amerikai ejtőernyősnek. Jogosan vethetné fel valaki a kérdést: Miért tűrte el a Harmadik Birodalom közvetlen szomszédságában egy ilyen nem totalitárius, a nemzetiszocialista ideológiával gyökeresen szemben álló állam létezését?

A második kérdés, amely a német magatartással kapcsolatban felmerül: miért változott meg 1943–1944 fordulóján a Magyarországgal szembeni német magatartás s miért rendelte el Hitler mégis 1944. február 28-án Magyarország megszállását?

Az első kérdésre száz százalékgig biztos választ nem kapunk. Kállay emlékiratában e német fogalmak szerint tűrhetetlennek látszó szabad politikai és társadalmi rendszer létét is a német bevonulás egyik okaként tünteti fel: „Domináns szerepet játszott a zsidók és menekültek kérdése. Hatalmi centrumuk kellős közepén bántatlanul élhett legnagyobb ellenségük, gyűlöletük tárgya, a zsidó. Egy kis ország s annak élén egyetlen ember fogja útját állni az ő totális terveik megvalósításának? Eltűriék, hogy a menekültek – lengyelek, franciák, angolok s újabban olaszok – kibújhassanak ölelésükből s maradjon még egy darabka föld, ahol szabadon, emberséges körülmények között élhetnek? Ezt nem tűrhatték.”⁹

Bármennyire logikusnak tűnik is Kállay érvelése, mégsem tartom valószínűnek, hogy a Magyarországon uralkodó szabad légkör, valamint a zsidókkal és menekültekkel szemben tanúsított emberséges magatartás döntő befolyással volt a megszállás elrendelésére. Ha így lett volna, akkor már 1943 tavaszán fogatosították volna ezt az intézkedést, amikor a német Wehrmacht még sokkal kedvezőbb körülmények között harcolt az európai hadszíntereken, mint egy évvel később. Feltételezhetjük, hogy a németek szempontjából 1944 elejéig csak az volt fontos, hogy a német haderő szabadon átvonulhasson – Budapest, Győr és Miskolc megkerülésével – a Balkán felé, s a román nyersolaj Németországba szállítása biztosítva legyen. Ugyanez vonatkozott a magyar nyersanyag- és élelmiszer-szállításokra is. Amint Svédország és Svájc példája is bizonyítja, a német vezetés számára minden ideológiai elvakultság ellenére a háború alatt a stratégiai

célok bizonyultak elsőrendű fontosságúnak. A stratégiai cél biztosítása érdekében eltúrték egyes kis államok demokratikus, alkotmányos berendezkedését, sőt, a német érdekeket gyakran sértő sajtószabadságot is. Tudták, hogy a magyar kormány titokban tárgyalásokat folytat angolszász megbízottakkal, de tudtak az angolszászok idegenkedő, elutasító magatartásáról is, s abban bizonyosak voltak, hogy amíg a szövetségesek távol vannak, addig magyar kiugrástól nem kell tartani. Talán attól is féltek, hogy egy erőszakos német beavatkozás megzavarná azt a stabilitást, amelyet a társadalom széles rétegei által elfogadott Horthy-rendszer fennállása garantált. Talán ezért is vonakodtak a szélsőjobboldali pártok fokozottabb támogatásától. Először Veesenmayer náci ügynök – aki mint a Standard-gyár közép-európai „vezérképviselője” 1943 késő őszén heteken keresztül tartózkodott a magyar fővárosban – 1943. decemberi Ribbentropnak küldött jelentésében merült fel annak a gondolata, hogy Horthyra nyomást gyakoroljanak annak érdekében, hogy bocsássa el Kállayt és bízza meg Imrédyt, vagy valamelyik másik szélsőjobboldali pártvezért egy új, németbarát kormány megalkotásával.¹⁰ Veesenmayer idézett jelentésében nem zárja ki, de nem is javasolja a megszállást, ehelyett „magyar megoldást” javasol, így például Göring Budapestre jövetelét, hogy egyidejűleg Magyarország határai mentén végrehajtott német csapatmozdulatokkal nyomást gyakoroljanak a kormányzóra a német katonai és politikai célok megvalósítása érdekében.

Valamivel könnyebb feladatnak bizonyul annak a kérdésnek a megválaszolása, miért került sor mégis a megszállásra, és miért éppen 1944 márciusában szállták meg hazánkat a németek. Kállay Miklós, a tárgyalt korszak magyar főszereplője – akit fent már idéztünk – emlékiratában még az alábbi okokat sorolja fel, amelyek kiválthatták a német megszállást:

FEJFRÍZ, '60-AS ÉVEK

1. Horthy 1944. február 12-i Hitlerhez intézett levelében szinte ultimátumszerűen követelte, hogy engedjék haza a keleti arcvonalon még kint lévő és megszálló feladatok ellátó honvédelakulatokat. E levélben azt is leszögezte a kormányzó, hogy *a Kárpátokat a magunk erejéből is meg tudjuk védeni, anélkül, hogy német segítségre szorulnánk.*¹² (Kiemelés tőlem, Cz. A.) A németek előtt ismeretes volt, hogy a magyar kormány e tervét az angolszászok tudomására hozta, és feltételezték, hogy a Kállay-kormány e magatartásán nem fog változtatni.

2. A németek egyre több értesítést kaptak a magyar kormány angolszász kapcsolatairól. Kállay szerint bemérték az angolszászokkal fenntartott állandó összeköttetést biztosító rádióadókat. Tudtak arról a Svájcban kötött megállapodásról, amely szerint amerikai misszió érkezik Magyarországra, és magyar katonai személyek fognak tárgyalni velük. Ez azt a félelmet keltette bennük, hogy ezek a kapcsolatok intenzívebbé válhatnak.

3. Az orosz haderő közeledtével nem tűrhettek meg hátukban egy megbízhatatlan, sőt ellenségesnek minősített országot. Kállay szerint a németek nem tudhatták,

hogy az angolszászokkal létrejött kapcsolatok nem terjednek-e ki az oroszok felé is. Szerző véleménye szerint Kállay e téren téved. Amikor Antonescu román diktátor 1944. március 27-én arról igyekezett meggyőzni Hitlert, hogy ilyen kapcsolatok fennállnak, a „Führer” ezt azonnal megcáfolta és kijelentette, hogy az orosz–magyar összejátszásban nem hisz, mert a magyar vezetők félnek a bolsevizmustól. Angolszász partraszállásra célozva viszont arról biztosította Antonescut, hogy erre az eshetőségre a németek megtették az előkészületeket.¹³

4. Kállay szerint a németek elhatározását az is indokolhatta, hogy a magyar belpolitikában a baloldali elemek mindinkább szóhoz jutottak, s ezzel az ország hangulata mindinkább németellenessé vált. Ez ellen a nácibarát elemek mind hangosabban protestáltak, és panaszaik természetesen eljutottak a németekhez is. Ez logikus érvelés, az Imrédy vezette Magyar Megújulás Pártja, valamint a Pálffy Fidél és Baky László által vezetett Magyar Nemzetiszocialista Párt német kapcsolatai nyílt titoknak számítottak. Érdekes módon a tömegbázissal rendelkező Nyilaskeresztes Párttal 1944 szeptemberéig a németek nem tartottak fenn kapcsolatokat. Kállay érvelése nem elvetendő, csak szeretném megismételni, hogy Hitler katonai döntéseit többnyire stratégiai és nem ideológiai szempontok motiválták.

5. A németek elégedetlenek voltak a német–magyar gazdasági tárgyalások elhúzódása láttán. Magyarország egyre kevesebbet ígért a németeknek, még kevesebbet szállított, viszont Németországnak egyre többre volt szüksége, és ezt a megszállás révén remélték megkapni. Ez a körülmény szerző véleménye szerint is szerepet játszott a megszállásnál.

Arra a kérdésre, hogy miért éppen március 19-én került sor a megszállásra, Kállay azzal válaszol, hogy március 20-án volt Kossuth Lajos halálának 50. évfordulója, s az ope-

raházi megemlékezés fő szónoka Kállay lett volna. Budapesti körökben elterjedt az a vélemény, hogy Kállay ekkor fogja nyilvánosan bejelenteni Magyarország elszakadását a tengelytől, valamint az angolszászokkal megkötött fegyverszünetet, mintegy megismételve Kossuth 1849. április 14-i függetlenségi nyilatkozatát. Kállay ezzel szemben határozottan állítja, hogy erről nem volt szó, ő csak egy deklarációt akart intézni a világ szabad nemzeteihez.¹⁴ Meggyőződésem szerint nem valószínű, hogy a Kossuth-ünnepség, amely a március 19-i megszállás következtében elmaradt, szerepet játszott volna a német megszállásnál.

Macartney angol történész a német megszállást kiváltó okok elemzésénél – miután megállapítja, hogy Hitler elhatározása kumulatív, fokozatos fejlődés eredménye volt – szintén nagy szerepet tulajdonít Horthy 1944. február 12-i Hitlerhez intézett levelének, amelyben a keleti arcvonalon lévő magyar alakulatok hazaengedését követelte.¹⁵ Még nagyobb jelentőséget tulajdonít azonban azoknak a német elhárító szervek által a vezéri főhadiszállásra küldött jelentéseknek, amelyek hírül adták, hogy március vagy április folyamán amerikai és angol ejtőernyős missziók érkeznek Magyarországra. Március 17-én le is szállt egy háromtagú amerikai misszió, de mire a magyar elhárítás segítségével Budapestre érkeztek, addigra a németek megszállták az országot. A német jelentések szerint Horthy és fia, ifj. Horthy Miklós, aki 1943 végén Szent-Iványi Domokos és Soós Géza diplomaták közreműködésével egy béke-előkészítő hivatal létrehozásával lett megbízva (amely március 19. után a „kiugrási iroda” elnevezést kapta), tudtak az ejtőernyős misszió érkezésével kapcsolatos tárgyalásokról.¹⁶ Bár a Kállay által folyamatba helyezett titkos tárgyalásokról a németek már régóta tudomással bírtak, Hitler egészen 1944 februárjáig meg volt arról győződve, hogy e tárgyalások a kormányzó háta mögött bonyolódtak le. Az 1944. február második

felében befutott jelentések szerint ifj. Horthy Miklós, de maga a kormányzó is tudtak ezekről az angolszász hatalmak megbízottaival folytatott megbeszélésekről, s Macartney úgy véli, ez adja a magyarázatot Hitler 1944. február 28-i utasításához, amellyel elrendelte Magyarország megszállását.

A háborús bűnösnek minősített német miniszterek 1948-ban folytatott tárgyalása során Karl Ritter nagykövet 1948. július 15-én arról tett vallomást, hogy miután Horthy és Hitler utolsó és végzetes 1944. március 18-i tárgyalása után a kormányzó és kísérete eltávozott, Ribbentrop kijelentette Ritternek: két ok bírta rá Hitlert, hogy a megszállás mellett döntsön: a kormányzó már idézett február 12-i levele, valamint a titkosszolgálat jelentése az amerikai ejtőernyősök Horthy tudtával való Magyarországra érkezéséről. Ribbentrop maga nürnbergi kihallgatása során így nyilatkozott: Ejtőernyős hadosztályokról beszéltek, Magyarországon leszálló ejtőernyős hadosztályokról.¹⁷ Az ejtőernyős hadosztályokról ugyan a magyarok és az angolszászok közötti bizalmas megbeszéléseken nem esett szó, de budapesti „jól értesült” körökben e téma 1944 márciusában szóbeszéd tárgyát képezte, s erről a németek is tudomást szerezhettek. Nem zárhatjuk ki tehát azt a lehetőséget, hogy Hitler egy, a közeli jövőben végrehajtandó magyarországi angol–amerikai akciótól való félelmében adta ki a parancsot Magyarország megszállására.

A Horthy-családnak az angolszász hatalmakkal folyó bizalmas megbeszélésekbe való belebonyolódásáról 1944. március 18-án Klessheimben maga Ribbentrop is említést tett Sztójay Döme berlini magyar követnek, és ezzel fenyegetőzött, ha a kormányzó ellenáll, ezt nyilvánosságra is fogja hozni.¹⁸ Amikor Horthy 1944 júliusában – a zsidódeportálások leállítását követően – a Sztójay-kormányt le akarta mondítani – s Lakatos Géza vezérezredest már ak-

kor kormányfővé kinevezni, Ribbentrop utasította Veesenmayer budapesti követet, fenyegetse meg Horthyt, hogy ezeket a megdönthetetlen bizonyítékokat nyilvánosságra fogja hozni. Veesenmayer ezt közölte is a kormányzóval, aki egyelőre eltekintett a Sztójay-kormány elbocsátásától. Ribbentrop e táviratában – miután utalt a Kállay-kormány béketapogatózásaira – így folytatta: „Mint azt a kormányzó is tudja, bőséges anyag áll rendelkezésünkre, hogy az árulásba a kormányzó is belekeveredett, ami következőképp kihat a kormányzó történelmi alakjának megítélésére.”¹⁹ A kudarcba fulladt 1944. október 15-i fegyverszüneti kísérlet és Szálasi hatalomátvétele után egy nappal a német távirati iroda, a DNB, hosszú memorandumban ítélte el az „áruló Horthy-klikk” magatartását, és megemlítette az 1944. március 19-e előtt Horthy tudtával folytatott titkos tárgyalásokat is. E hivatalos német közlemény a bukott kormányzót „hazug árulónak” minősítette.

Juhász Gyula *A német–magyar viszony néhány kérdése a második világháború alatt* című, a Történelmi Szemlében megjelent tanulmányában még jobban kihangsúlyozza annak a lehetőségét, hogy az angolszászok balkáni partraszállásáról keringő hírek lehettek döntő hatással Hitler Magyarország megszállását illető elhatározására. Igaz, hogy a megszállást igazolni akaró német, majd a Sztójay-kormány által kibocsátott magyar közlemények a szovjet és bolsevista veszélyre hivatkozva tartották szükségesnek a német csapatok bevonulását Magyarországra. De Juhász logikusan érvel, amikor megállapítja, hogy a német államvezetés pontosan tudta, mennyire fél a magyar politikai vezetőréteg egy szovjet megszállástól. Mivel Barcza György és Bakach-Besseney György követeknek az amerikai megbízottakkal Svájcban folytatott tárgyalásairól a német elhárításnak megbízható adatok álltak rendelkezésére, feltehetően arról is értesültek, hogy Ghyczy Jenő külügymi-

niszter 1944 februárjában levelet intézett Barcza György-höz, amelyben leszögezte: amennyiben választani kell egy defenzív Németország és egy expanzív Oroszország között, Magyarország – beleértve az angolbarát köröket is – kénytelen lenne a háború utolsó fázisában Németország mellé állni.²⁰ Ugyanez a szemlélet tükröződik Kállay Miklós miniszterelnök március 1-jei, a semleges országokban akkreditált követekhez intézett körleveléből is.²¹ Ugyanakkor a megszállás időpontjában a szovjet hadsereg 150–170 km távolságra volt a magyar határtól. Az a veszély tehát, hogy az oroszok áttörik a Kárpátok vonalát, 1944 márciusában nem állt fenn. Miért következett be mégis a megszállás, amely a magyar kormányt, a honvédséget, a közvéleményt – beleértve a németellenes ellenzéki pártokat is – meglepetésszerűen érte?

Juhász az 1943. november végi teheráni konferencián született háromhatalmi megállapodásnak a félrevezető stratégiai határozataira vezeti vissza a megszállás elrendelését. Churchill, Rooseveltt és Sztálin megállapodtak abban, hogy az angolszászok Normandiában hajtják végre a partraszállást, de egy „Operation Bodyguard” fedőnévvel elnevezett félrevezető propaganda-hadjárattal és tudatos dezinformációval a németek figyelmét a Balkán felé terelik annak sugalmazásával, hogy ott várható az invázió.²² E verziót megerősíteni látszik David Staffordnak *Britain and European Resistance* című könyve, aki a „Bodyguard” dezinformációs művelettel kapcsolatban ezt írja: „Az a hit, hogy a csatlósok különbékét akarnak kötni és el akarnak szakadni a tengelytől, az ezekből az országokból jövő béketapogatózásokra alapult. De ezek a béketapogatózások azokra a feltevésekre alapultak, hogy a Balkánon brit partraszállás várható. S mivel a »Bodyguard« stratégiai szükségletei miatt nem lehetett kijózanítani őket ebből az ideából, a béketapogatózások nagymértékben hamis feltevézésekre épültek.”²³

A német megszállás tervéről, az úgynevezett „Margaréta-akcióról” az angolszászok nem tudtak. 1943 novemberéig az angolok és amerikaiak bizonyos megértéssel viseltettek azon magyar álláspont iránt, hogy a német megszállást el kell kerülni. Amint azonban Stafford könyvére és Juhász tanulmányára hivatkozva kifejtettem, a teheráni konferencia után 180 fokos fordulat következett be a szövetségesek politikájában. A vezérkarok úgy vélték, a szövetséges stratégia javára válna, ha Magyarország vagy Románia kiválna a háborúból, tekintet nélkül arra, hogy ez maga után vonná a két ország megszállását. Ezt Leahy admirális, az amerikai vezérkari főnökök tanácsának (Joint Chiefs of Staff) elnöke Matthewsszal, az amerikai külügyminisztérium európai osztálya vezetőjével is közölte: „miután el van ismerve, hogy a katonai megoldások alkotják a döntő tényezőt ebben a vonatkozásban”.²⁴ Ugyanakkor az OSS (Office of Strategic Services, amerikai titkosszolgálat, a mai CIA elődje) utasítást kapott azzal a megjegyzéssel, tegyen meg mindent ennek megvalósítására. Allen Dulles, az OSS Svájcban tartózkodó vezetője megkérdezte, hogy ez a rendelkezés Magyarországra is vonatkozik-e. A válasz úgy szólt, hogy az utasítás egyaránt vonatkozik Magyarországra, Romániára és Bulgáriára.²⁵ Dulles és Royall Tyler amerikai diplomata feltehetően ennek az utasításnak a szellemében tárgyaltak Barczával és Bakách-Bessenyeivel, és ebbe a láncolatba esik a Magyarországra küldött ejtőernyős misszió szerepe is, amiről a német elhárításnak tudomása volt, és amely akció mögött nagyobb ejtőernyős alakulatok Magyarországra való leszállását sejtették.

Mi lehetett a nyugati hatalmak célja a német megszállás kiprovokálásával? Feltehetően fontos lehetett számukra a normandiai invázió előtt, hogy a németek minél több köteleket vonjanak el a nyugati vagy az olaszországi frontról, hogy ezzel is csökkenjen a tervezett invázió elleni német vé-

delmi kapacitás. Hitler célja a Margaréta-akció végrehajtásával viszont elsősorban nem az volt, hogy az általa megbízhatatlannak tartott Kállay-kormány uralmát megdöntse vagy hogy az európai zsidóság utolsó nagy menedékhelyét felszámolja, hanem főleg az, hogy Magyarország „kiugrását”, amit egy balkáni angolszász partraszállás esetén valószínűnek tartott, megakadályozza. Washington Allen Dullest és Royal Tylert még március 19-én is a megbeszélések folytatására utasította. Ennek ellenére nem tudjuk teljes bizonyossággal megállapítani, hogy az angolszász partraszállás lehetőségének a magyar kormány várható magatartására gyakorolt hatása volt-e a közvetlen oka a Margaréta-akció hirtelen elrendelésének és gyors végrehajtásának, de a motívum valószínűségét jogosan feltételezhetjük. E nagyhatalmi manővereknek mindenesetre a magyarság és mindekelőtt a magyar zsidóság lett a szenvedő áldozata.

Elkerülhető volt-e a német megszállás? Lehetett volna-e a megszállással szemben ellenállást kifejteni? A marxista történészek visszatérő vádja volt a Kállay-kormány ellen, hogy féltvén a magyar „uralkodó osztály” hatalmát, nem szervezte meg a nemzet haladó rétegeinek mozgósítását a „fasiszta Németországgal” szemben. E kritika azonban az ország akkori helyzetének tárgyilagos elemzése alapján nem állja meg a helyét. Kádár Gyula, a Vezérkar Kémelhárítási Osztálya (Vkf. 2.) akkori vezetője még a rendszerváltás előtt, 1978-ban megjelent emlékiratában erről így vélekedik: „A hadrendi alakulatok megvoltak, de létszámon alul és alig felfegyverzetten... Az egyes csapattek nem voltak összehívva. Az ország területén szétszórva állomásoztak... Ezzel szemben a német csapatok zárt rendben, harcra kész állapotban, jól felfegyverzetten, szabályszerű hadműveleti terv által mozgatva érkeztek három különböző irányból. Nincs olyan, csak parányi felelősséget is érző katona, aki csapatainkat ellenállási harcra alkalmasnak minősítette volna... Sikeres ellenállással nem lehetett számolni. Hiszen ma

már tudjuk azt is, hogy Hitler szomszédainkkal is számolt, nekünk ugratta volna őket, ha arra szüksége van. Német repülőerők is bevetésre készen álltak.”²⁶

Bár Kádár Gyula ezzel megcáfolja azon marxista történészek vádjait, akik Kállayt azzal vádolják, hogy „osztályhelyzete” miatt nem szervezte meg az ellenállást, ugyanakkor szemrehányást is tesz mind Horthynak, mind Kállaynak, amiért nem fordultak a Szovjetunióhoz és nem szervezték meg szovjet segítséggel a németekkel szembeni ellenállást. „Szép, de tragikus eseménye lett volna a magyar történelemnek a fegyveres ellenállás. De szovjet támogatás nélkül semmi haszna, semmi értelme nem lett volna.”²⁷ Ez az érvelés látszatra logikus, de ha közelebbről megvizsgáljuk, arra a megállapításra jutunk, hogy nem megalapozott. Két oknál fogva:

1. A Vörös Hadsereg lendületes offenzívája ellenére – előőrsei már eljutottak Csernowitz és Kolomea határáig – még mindig távol volt a magyar határtól. A Kárpátokban felvonult magyar hadtestnek – még ha akarta volna is – nem állt volna módjában utat nyitni a szovjet véderőnek, mert nem volt meg az összeköttetés. A németek viszont egy Budapestre, a Dunántúlra és a Duna–Tisza közére koncentrált magyar ellenállást néhány nap leforgása alatt leverték volna.

2. E kérdéssel kapcsolatban fel kell vetnünk azt a kérdést is, hajlandó lett volna-e a Szovjetunió az általa reakciónak minősített „Horthy-rendszer” fegyveres ellenállását támogatni? E kérdés felvetése ugyan csak találgatás, de az 1944. augusztus 1-jén a lengyel emigráns kormány utasítására kirobbant varsói katonai felkelést Moszkva „reakciós erők kalandjának” minősítette, és leállította a Visztula partjáig előrenyomult Vörös Hadsereg további offenzíváját, és tétlenül nézte végig a lengyel honi hadseregnek a német megszállók ellen vívott több mint két hónapos élet-halálharcát.

Ehhez hozzátehetjük még, hogy a szovjet hadsereg hadi stratégiája – bár az emberéletet a szovjet tábornokok semmibe vették – sokkal óvatosabb és alaposabb volt, mint a németek villámháborús offenzívái a háború első szakaszában. Nem valószínű, hogy Horthy és a Kállay-kormány kedvéért szovjet alakulatok hatoltak volna be a Kárpát-medencébe olyan időpontban, amikor Románia még hű szövetségese volt Németországnak, és az előretörő orosz ékek német–román harapófogóba kerültek volna.

Mindehhez hozzá kell még fűznünk, hogy az ország lelkileg sem volt felkészülve a németek elleni ellenállásra. E megállapításnál nem csak és nem is elsősorban a viszonylag erős szélsőjobbaldali áramlatokra és a tisztikar körében uralkodó erős németbarát hangulatra, valamint a társadalom széles rétegeit átható antibolsevista érzületre célozok, amely háttérbe szorította a németellenes érzelmeket. De sem Kállay, sem Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök nem számoltak az ország német megszállásával. Úgy vélték, a keleti fronton megindult erős szovjet offenzíva, a Wehrmacht erős olaszországi lekötöttsége, valamint a várható észak-franciaországi angol–amerikai invázióra való felkészülés annyira leköti a német véderőt, hogy nem lesz elég ereje Magyarország megszállására, hiszen egy megszállás még jobban szétforgácsolná a német véderőt.²⁸ Még a radikális ellenzéki vezér, Bajcsy-Zsilinszky Endre is Kállayhoz intézett, 1944. februári levelében csak a szélsőjobbaldali pártokkal és a „katonai kamarillával” való szembeszállást követelte. Bajcsy-Zsilinszky nem annyira a németektől, hanem a szerinte dúló „latens polgárháborútól” félt és attól, hogy a németek *a háború végén rövid időre* megszállják az országot (kiemelések tőlem, Cz. A.), és egy quisling kormány hatalomra juttatásával meghúsitják a Kállay-kormány és a németellenes ellenzék minden addigi – az ország függetlensége érdekében tett – erőfeszítéseit.²⁹

Mindezekből a kormányhoz közel álló és ellenzéki megnyilatkozásokból az derül ki, hogy a Kállay köré tömörülő erők Magyarország átállítását csak abban az esetben tudták elképzelni, ha az angolszász haderők Magyarország határaihoz érkeznek, s egy ilyen időpontban a német megszállást már nem tartották túlzottan veszélyesnek.

De a német megszállás veszélyére az ellenzéki pártok sem gondoltak komolyan. A nemzetközi stratégiai helyzet nem teljes ismerete alapján Mussolini bukása óta az a meggyőződés kezdett kialakulni, hogy a háborúnak nemsokára vége lesz, s az ország nagyobb megrázkódtatások nélkül kerül ki a háborúból. Mind a kormány, mind a németellenes ellenzék legfőbb gondja abban állott, hogy a háborúból a békébe való átmenet ne okozzon az 1918-as Károlyi-forradalomhoz hasonló összeomlást és ne eredményezze a rend felbomlását. Ezt a valóságos világpolitikai helyzet félreismerésén alapuló közhangulatot jellegzetesen mutatják azok a cikksorozatok, amelyek a Magyar Nemzet, a Magyar Szemle és más ellenzéki lapok hasábjain jelentek meg a háború utáni Magyarország politikai, társadalmi és gazdasági berendezkedéséről, vagy azok a cikksorozatok, amelyek a magyar múlt elemzése alapján vélték előkészíteni a háború után kialakuló demokratikus Magyarország felépítését.³⁰

Mindent egybevetve: a magyar társadalomban nem alakult ki a német megszállás lehetőségével számoló veszélyérzet, és arra sem a kormány, sem a németellenes közvélemény nem készült fel. Sőt, valószínűleg a németbarát szélsőjobboldali ellenzéki pártok sem bíztak az általuk remélt német megszállás bekövetkeztében. Így, függetlenül attól, hogy egy esetleges katonai ellenállásnak semmi értelme sem lett volna, leszögezhetjük: Magyarország lelkileg és politikailag nem készült fel a fenyegető német megszállásra. Ez a körülmény is hozzájárult a Margaréta-akció katonai lebonyolításának sikeréhez.

Jegyzetek

- 1 Macartney, Carlile Aylmer: *October Fifteenth. A History of Modern Hungary. I–II.* Edinburgh 1956, 1962. I. 240–248. l. – Kállay Miklós: *Magyarország miniszterelnöke voltam. Egy nemzet küzdelme a második világháborúban. I–II.* Budapest, 1991. I. 80. l.
- 2 Chaszar, Edward: *Decision in Vienna. The Tzechoslovak–Hungarian Border Dispute of 1938.* Astor (Florida). 1978. 17. l.
- 3 Macartney: I. 330. l.
- 4 *Akten zur deutschen auswärtigen Politik (ADAP)*, D széria V. kötet, 303. és 308. sz. iratok. – *A Wilhelmstrasse és Magyarország.* (Továbbiakban: Wilhelmstrasse.) Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1945. Összeállította, sajtó alá rendezte és az előszót írta: Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Lóránt és Juhász Gyula. Budapest, 1968. 176. sz. irat.
- 5 Szent-Iványi Domokos: *Csonka-Magyarország külpolitikája 1919. június–1944. március 19-ig.* Kézirat. Magyar Országos Levéltár. Budapest. Külügyminisztérium. Politikai Osztály K 638. és K 473. sz. csomók. 504–505. l.
- 6 Uo. 547–548. l.
- 7 *Wilhelmstrasse*: 480, 481. és 482. sz. irat
- 8 *Wilhelmstrasse*: 539. sz. irat.
- 9 Kállay: II. 194. l.
- 10 *Wilhelmstrasse*: 561. sz. irat, 1. és 4. sz. melléklet: Veessenmayer 1943. decemberi jelentése Magyarország belpolitikai helyzetéről és a Kállay-kormány külpolitikájáról.
- 11 *Kriegstagenbuch des Oberkommandos der Wehrmacht* (A német véderő főparancsnokságának háborús naplója.) Frankfurt am Main 1964. IV. kötet, 189–191. l.
- 12 Szinai Miklós – Szűcs László: *Horthy Miklós titkos iratai.* Budapest, 1962. 78. sz. irat.
- 13 *Hitler 68. tárgyalása.* Andreas Hillgruber „Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler” című könyve alapján összeállította Ránki György. Budapest 1983. 68. sz. irat.
- 14 Kállay: II. 193–194. l.
- 15 Macartney: II. 223. l.
- 16 Uo. II. 223. l. 1. sz. jegyzet.
- 17 Uo. II. 223. l. 2. sz. jegyzet.
- 18 *Wilhelmstrasse*: 700. sz. irat.
- 19 Macartney: II. 436. l.
- 20 Barcza György: *Diplomataemlékeim. I–II.* kötet. Budapest, 1994. II. 342–343. l.
- 21 Kállay: II. 154–163. l.

- 22 Juhász Gyula: *A magyar–német viszony néhány kérdése a második világháborúban*. In: *Történelmi Szemle*, 1984. 1–2. sz.
- 23 Stafford, David: *Britain and European Resistance 1940–1945*. Oxford, 1980. 173–174. l.
- 24 Idézi: Szegedi-Maszák Aladár: *Az ember ősszel visszanéz*. I–II. kötet. Budapest, 1996. II. 300. l.
- 25 Uo.
- 26 Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*. I–II. kötet. Budapest, 1978. II. 663–664. l.
- 27 Kádár: II. 666. l.
- 28 Kállay: II. 168–169. l.
- 29 Rozsnyói Ágnes: *Bajcsy-Zsilinszky Endre levele Kállay Miklós miniszterelnökhöz 1944 februárjában*. In: *Századok*, 1965. 199. l.
- 30 Pars pro toto: Szekfű Gyula: *Valahol utat veszítettünk* című cikksorozata a Magyar Nemzetben (1943 novemberétől 1944 februárjáig). Utánnyomásban megjelent a Magvető Könyvkiadónál 1986-ban.